

УДК 336.277

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ НА РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Л. Козарезенко

ДННУ «Академія фінансового управління»,
04119, м. Київ, вул. Дегтярівська, 38-44
E-mail: Ljudmila.Kozarezenko@gmail.com

Проаналізовано вплив зростання рівня державного боргу на добробут населення, витрати на освіту та охорону здоров'я, рівень безробіття. Виявлено, що характер впливу залежить від величини боргу та рівня соціально-економічного розвитку країни. Зроблено висновок, що, в більшості випадків, зростання рівня державного боргу чинить, переважно, негативний вплив на рівень розвитку людського потенціалу. Ключові слова: людський потенціал, державний борг, ВВП на особу, видатки на освіту, видатки на охорону здоров'я, рівень безробіття.

Історія найбільш розвинених країн світу доводить, що модернізація національної економіки завжди супроводжувалася формуванням нових соціальних інститутів та підвищеною увагою з боку держави до питань розвитку людського потенціалу. На переконання головного ідеолога «Економіки добробуту» Ерхарда Л. [9, с.57] «...ринкова економіка виправдана з господарської і моральної точок зору тільки до тих пір, доки вона повніше і краще, ніж будь-яка інша форма економіки, забезпечує оптимальне задоволення потреб всього народу та максимально наділяє номінальні доходи громадян реальною купівельною спроможністю». Такий підхід, що означає підпорядкування розвитку економіки інтересам людей, особливо необхідний в сучасних умовах, коли розвиток людського потенціалу стає основним фактором економічного зростання, а на зміну суто економічним критеріям рівня життя та зростання доходів приходять критерії поліпшення якості життя. По суті, рівень життя населення показує наскільки ефективно сучасна держава виконує одну зі своїх центральних функцій, а саме розподіл обмежених ресурсів для суспільства.

Розвиток людського потенціалу є складним соціально-економічним процесом. На нього впливають різні групи факторів: соціальні, фінансові, економічні, екологічні, політичні інші. Важливе місце серед вищезазначених груп факторів впливу на розвиток людського потенціалу займають фінансові. В процесі здійснення державного фінансового регулювання розвитку людського потенціалу держава за допомогою фінансових важелів впливає на зміну показників рівня розвитку людського потенціалу. До фінансових методів впливу належать прямі та непрямі податки, видатки державного та місцевого бюджетів, управління державним боргом та інші.

Прямі та непрямі податки чинять прямий та опосередкований вплив на зміну показників розвитку людського потенціалу. Прямий вплив проявляється в зміні рівня доходів населення, в залежності від розміру ставок та шкали оподаткування. Наприклад, зменшити ставки податків на доходи фізичних осіб та прибуток

підприємств означає залишити у розпорядженні населення та бізнесу більше вільних фінансових ресурсів, що можуть бути спрямовані на збільшення витрат і заощаджень та розвиток виробництва. Акцизний податок внаслідок зростання ставок обмежує частину населення в споживанні шкідливих для здоров'я товарів, в той же час, забезпечуючи збільшення доходів державного бюджету. В цілому, зміни в податковому навантаженні впливають на темпи економічного зростання, та, в результаті, зміну рівня добробуту населення, такими є висновки Вишневецького В.[2, с.100].

Видаткова частина державного та місцевих бюджетів держави безпосередньо впливає на відтворення людських ресурсів. Спрямовуючи фінансові потоки у сферу освіти, охорони здоров'я, розвиток інфраструктури, держава забезпечує повноцінне функціонування своїх громадян. Видатки бюджету сприяють матеріальному, духовному і культурному розвитку людини, формуванню її нового світогляду. Саме тому бюджет розглядається в контексті його здатності сприяти розвитку людського потенціалу, а не задоволення споживацьких потреб [5, с.104]. На жаль, існуюча бюджетна система характеризується високим ступенем централізації та спрямована на вирішення, як правило, лише поточних бюджетних проблем не зорієнтованих, переважно, на перспективи економічного та соціального розвитку країни. В той же час, досвід розвинених країн світу показує, що однією з умов зростання добробуту людей є наявність сильної місцевої влади, здатної вирішувати поточні проблеми населення, відстоювати інтереси мешканців окремих територій при здійсненні загальнодержавних програм і заходів.

Існують різні погляди вчених на роль державного боргу в соціально-економічному розвитку країни. Рибак С. [6, с.39] розглядає державний борг як невід'ємний елемент державного регулювання економіки та пом'якшення впливу економічної кон'юнктури. Зростання рівня державного боргу чинить, згідно дослідження автора, як позитивний так і негативний вплив на соціально-економічні показники, а характер впливу залежить від обраної урядами бюджетної концепції. Флейчук М. [8, с.20] аналізуючи вплив державного боргу на добробут населення виявила, що в короткостроковому періоді зовнішні запозичення позитивно впливають на добробут населення, але в довгостроковому періоді надмірні запозичення та їх нерациональне використання спричиняють зменшення ВВП на особу, зростання рівня безробіття, скорочення рівня заощаджень, доходів населення та очікуваної тривалості життя, підвищення рівня бідності та смертності. Воробійов Ю. [3,с.33] також розглядає державний борг як позитивне так і негативне явище. Як позитивне явище він забезпечує сучасному поколінню більш привабливі умови життя та соціально-економічні умови розвитку. Як негативне явище перекладає значний тягар виплат на майбутні покоління, що потребує додаткових заходів від держави та її економічних суб'єктів, для пом'якшення цього додаткового тягаря. Зростання обсягу державного боргу справляє негативний вплив на соціально-економічні показники країн, стверджує Венгер Т. [1, с.7]. В першу чергу, сила цього впливу залежить від рівня економічного розвитку країни та рівня боргового навантаження. Особливо сильно такий характер зв'язку проявляється в країнах, що розвиваються. Терещенко В. [7, с.61] також зазначає, що державний борг прямо чи опосередковано пливає майже на всі процеси соціально-економічного життя держави, економічне зростання та розподіл доходів, динаміку сукупного попиту і пропозиції, рівень споживання і нагромадження. А сам факт існування державного

боргу не дає чіткої оцінки реального фінансово-економічного стану держави та ефективності її фінансової політики, в тому числі боргової.

Як правило, розглядаються три варіанти використання боргових ресурсів:

фінансове розміщення, коли відбувається фінансування інвестиційних проектів і розвитку економіки;

бюджетне використання, при якому залучені ресурси спрямовуються на фінансування поточних бюджетних витрат, у тому числі на обслуговування зовнішньої заборгованості;

змішане бюджетно-фінансове розміщення, коли запозичення використовується як на фінансування поточних бюджетних потреб, так і на розвиток економіки, в цілому.

На жаль, в українській практиці поширення набув найменш ефективний спосіб, коли нові запозичення спрямовуються на фінансування поточних витрат бюджету, включаючи й обслуговування вже наявного зовнішнього боргу. Розуміючи складність ситуації, ще в 2000 році, колектив науковців на чолі з Луїною І. наголошували про переваги та, в більшій мірі, застереження щодо надмірного застосування боргових інструментів фінансування державних функцій та його подальшого обслуговування. Зокрема, серед застережень, автори навели небезпеку зростання податкового навантаження та зменшення державних видатків для обслуговування боргу, зниження стимулів до економічної активності та розширення тіньової економіки. Всі ці процеси, на думку авторів, могли сприяти наростанню та загостренню соціальних та економічних проблем у суспільстві та гальмуватимуть розвиток людського потенціалу в країні [4, с.73-74].

Проаналізуємо вплив зростання державного боргу на зміну показників добробуту (ВВП на особу), рівня безробіття, частки витрат у ВВП на освіту та охорону здоров'я в деяких країнах світу. Досліджувані країни згруповано наступним чином: високорозвинені (група 1 – 38 країн, що мають високі показники рівня розвитку людського потенціалу), країни, що розвиваються (група 2 – 38 країн, що мають середні показники рівня розвитку людського потенціалу) та малорозвинені (група 3 – 45 країн, що мають низькі показники рівня розвитку людського потенціалу). Результати аналізу представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Характер впливу державного боргу на деякі показники соціально-економічного розвитку*

Досліджувані країни	Характер впливу збільшення частки державного боргу			
	Розмір ВВП на особу	Частка витрат на освіту	Частка витрат на охорону здоров'я	Рівень безробіття
Група 1	-	+	+	+
Група 2	-	-	+	+
Група 3	-	-	-	-

Джерело: складено автором

Графічно результати аналізу для всіх груп країн представлено на рисунках 1-3.

На рис. 1 представлено залежності для країн групи 1. Варто відзначити, що рівень державного боргу досліджуваних країн, в середньому, становив в 2012 році

120%. Крім високих показників рівня державного боргу дана група країн має високі показники добробуту, в середньому, 41 тис. дол. США за ПКС ВВП на особу, 9% ВВП витрати на охорону здоров'я, 5% ВВП витрати на освіту та майже 9% рівень безробіття.

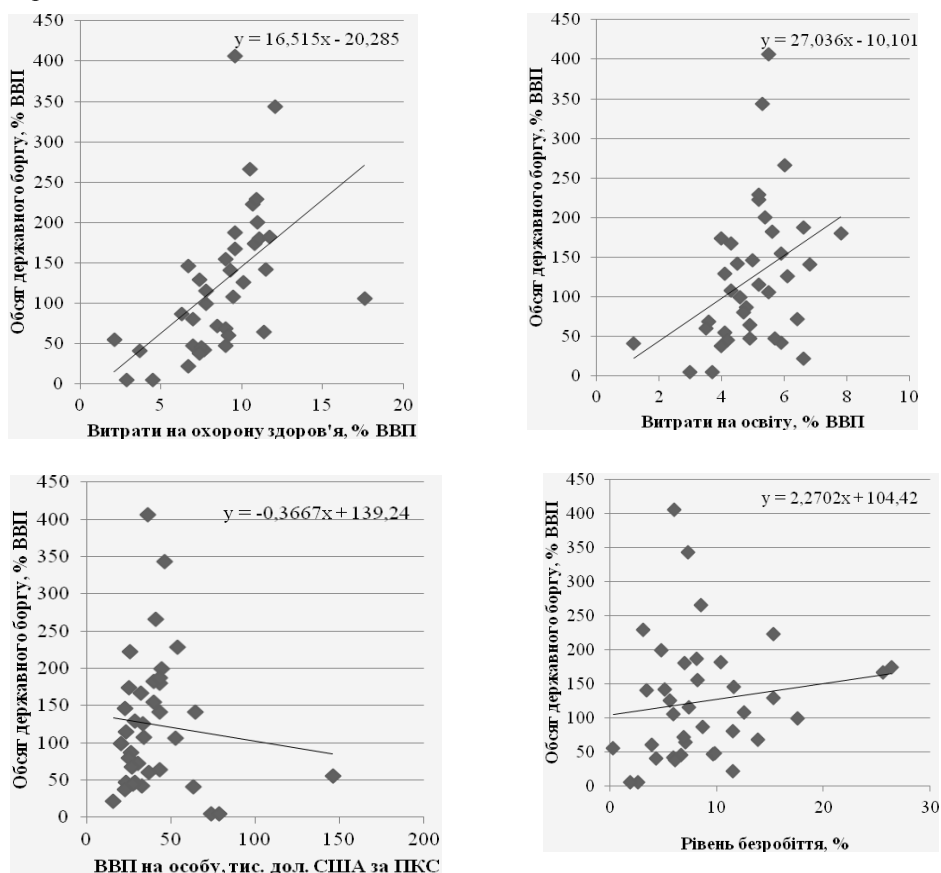

Рис. 1. Вплив державного боргу на деякі показники соціально-економічного розвитку країн групи 1

Джерело: складено автором на основі [10, 11, 12, 13].

В розвинених країнах, незважаючи на збільшення рівня державного боргу витрати на освіту та охорону здоров'я зростають. Це є свідченням ефективності використання урядами боргових ресурсів, що не спрямовуються повністю на «проїдання» чи покриття боргових зобов'язань. Розуміючи важливість економічного зростання та розвитку людського потенціалу, як одного з джерел покриття боргових зобов'язань уряди здійснюють капіталовкладення, у тому числі в розвиток економіки знань. Зниження ВВП на особу та зростання безробіття є ознакою того, що країни змушені збільшувати рівень податкового навантаження. Через зниження сукупного попиту та зниження обсягів виробництва звільняється значна кількість працюючих. Маючи високий рівень соціального захисту безробітні мають більше часу для пошуку роботи з гідними умовами праці.

На рис. 2 відображено залежності групи країн, що розвиваються. Рівень державного боргу в цій групі, в середньому, становить 42%, ВВП на особу 18 тис. дол. США за ПКС, витрати на охорону здоров'я 6,3% ВВП, витрати на освіту 4,5% ВВП, рівень безробіття 9,5%.

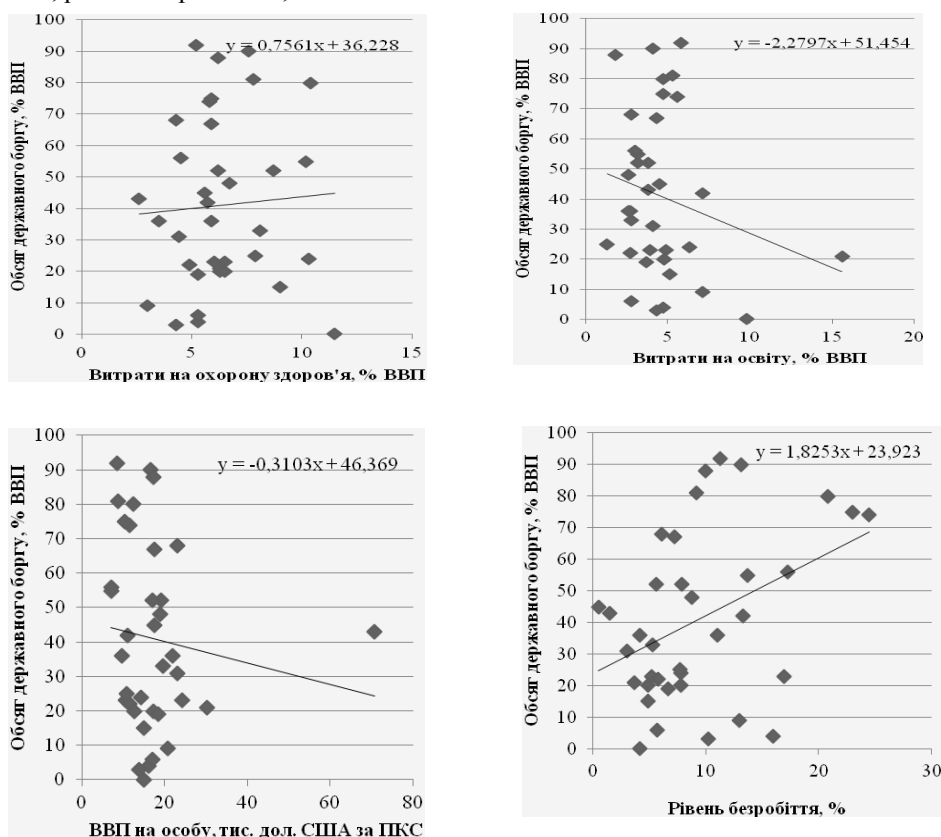
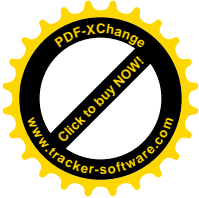

Рис. 2. Вплив державного боргу на деякі показники соціально-економічного розвитку країн групи 2

Джерело: складено автором на основі [10, 11, 12, 13].

Як свідчить аналіз (рис. 2), на противагу розвиненим країнам, у групі країн, що розвиваються, рівень боргового навантаження в цілому є прийнятним, а у багатьох з них державні борги з плином часу зменшуються. У більшості країн останнім часом активно проводяться заходи податково-бюджетної консолідації, які спричиняються до скорочення бюджетних дефіцитів. У країнах-виробниках сировинних товарів, які виграють від високих експортних цін, економічне зростання прискорюється і органи державної влади в цих країнах постають перед необхідністю стримування «перегріву» економіки. Зниження витрат на освіту є наслідком зменшення чисельності молодого населення, оптимізації мережі навчальних закладів, необхідності збільшення витрат на обслуговування державного боргу. Незначне зростання витрат на охорону здоров'я є наслідком збільшення кількості населення старшого віку, стрімкого поширення соціально-небезпечних хвороб. Зменшення ВВП

на особу зумовлено посиленням податкового навантаження, втратою населення джерел доходів через скорочення виробництва, а отже, зростання рівня безробіття.

Малорозвинені країни, представлені в групі 3, мають наступні характеристики. Величина державного боргу на рівні, в середньому, 34% ВВП, ВВП на особу становить 7,5 тис. дол. США за ПКС, витрати на охорону здоров'я 5,7% ВВП, витрати на освіту 4,7% ВВП, 12,1% рівень безробіття.

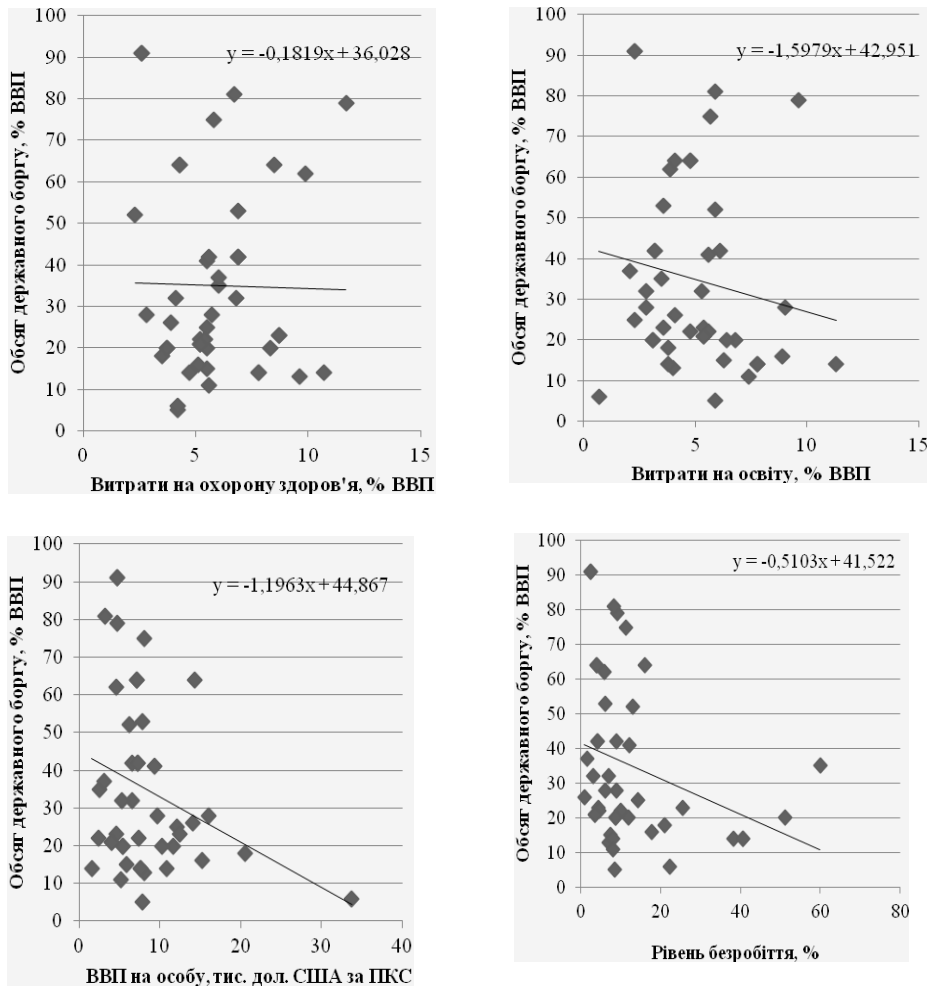
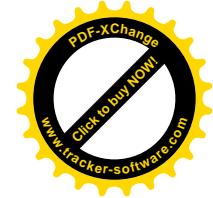

Рис. 3. Вплив державного боргу на деякі показники соціально-економічного розвитку країн групи 3

Джерело: складено автором на основі [10, 11, 12, 13].

Зниження рівня витрат на освіту та охорону здоров'я є реакцією урядів на необхідність здійснювати виплати по обслуговуванню державного боргу через зменшення соціальних видатків. Зниження ВВП на особу також зумовлено як зниженням обсягів ВВП взагалі, так і збільшенням податкового навантаження на населення. Зниження рівня безробіття є наслідком відсутності або неналежного

соціального захисту безробітних. Населення, в результаті, вимушене працювати в складних умовах праці з низьким рівнем оплати. Незважаючи на помірний рівень боргового навантаження у країнах порівняно з іншими групами країн ступінь вразливості до дії зовнішніх шоків для них є вищим. Це зумовлено тим, що їх економіки є менш диверсифікованими, рівень заощаджень є нижчим, а національні фінансові системи менш розвинуті. При накопиченні значного обсягу зовнішніх зобов'язань дані країни більшою мірою підпадають під дію «ефектів зараження», пов'язаних із нестабільністю міжнародних потоків капіталу. Тобто навіть в умовах позитивної боргової динаміки структури боргових портфельів урядів здебільшого залишаються слабкими, а їх вразливість до впливу макроекономічних шоків – змін обмінних курсів, товарних цін, інфляційних сплесків, є високою.

Соціально-економічні наслідки державного боргу є як позитивними так і негативними. Серед позитивних можна відмітити наступні:

- державні зобов'язання не є інфляційним джерелом фінансування державного бюджетного дефіциту, так як формування додаткових фінансових ресурсів за допомогою державних позик не тягне за собою збільшення грошової маси в обігу;
- уряди за допомогою коштів державного кредиту можуть впливати на прискорення соціально-економічного розвитку. Але в основу цього має бути закладена виважена боргова політика;
- випускаючи боргові зобов'язання, призначені для покупки фізичними та юридичними особами, держава впливає на організацію заощаджень населення та інвестування господарськими суб'єктами тимчасово вільних грошових коштів.

Негативні наслідки:

- збільшення податкового навантаження через необхідність акумуляції фінансових ресурсів для обслуговування державного боргу;
- збільшення тінізації економіки через збільшення податкового навантаження на працю та капітал;
- відволікання фінансових ресурсів для обслуговування державного боргу за рахунок видатків на розвиток людського потенціалу;
- високий ризик послаблення політичної незалежності через зростання рівня державного боргу.

Висновки. Рівень державного боргу впливає на показники соціально-економічного розвитку країни. Характер та сила цього впливу залежать від рівня розвитку країн та величини боргового навантаження. Найбільш чутливим до зростання рівня державного боргу виявилися обсяг ВВП на особу, що різко зменшується зі зростанням боргу у всіх групах країн. Інші показники, що характеризують рівень розвитку людського потенціалу також, переважно, негативно реагують на збільшення рівня державного боргу. В більшості випадків, зростання рівня державного боргу чинить, переважно, негативний вплив на рівень розвитку людського потенціалу.

-
1. Венгер Т.А. Соціальні наслідки зростання державного боргу / Т.А. Венгер // Економічний часопис. – 2012. – №5-6. – с. 7-9.

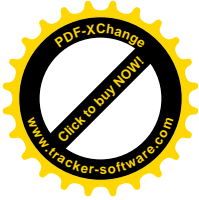
2. Вишневецький В.П. Оцінка можливості зниження податкового навантаження / В.П. Вишневецький, Д.В. Липницький // Фінанси України. – 2000. – №1. – С. 93-105.
3. Воробйов Ю.М. Державний борг та його вплив на соціально-економічний стан України в умовах світової фінансово-економічної кризи / Ю.М. Воробйов, О.І. Гриценко // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2009. – № 1(2). – С. 22-34.
4. Луніна І.О. Державні фінанси України та їх вплив на економічний розвиток [Текст] : наук. доп. / І.О. Луніна [та ін] ; НАН України, Ін-т екон. прогнозування. – К. : [б.в.], 2000. – 96 с.
5. Податкові важелі відтворення та розвитку населення [Текст] : монографія / [Т.В. Калінеску, Г.С. Ліхоносова, О.М. Антіпов] ; Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ : Вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2014. – 274 с.
6. Рибак С. Взаємозв'язок політики державних запозичень з бюджетними концепціями / С. Рибак, С. Крайчак // Економіка України. – 2010. – №12. – С.38-44.
7. Терещенко В.Л. Державний борг України: сутність, соціально-економічні наслідки, перспективи оптимізації / В.Л. Терещенко // Економіка і регіон. – 2011. – №4(31). – с. 59-62.
8. Флейчук М. Вплив зовнішніх запозичень на соціально-економічний розвиток посттрансформаційних країн / М. Флейчук, Р. Андрусів // Економіка України. – 2012. – № 1. – С. 16-26.
9. Эрхард Л. Благосостояние для всех [Текст]: / [Людвиг Эрхард]; Москва: Дело, 2001. – 578 с.
10. List of countries by external debt [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_external_debt
11. List of countries by spending on education (% of GDP) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_spending_on_education_\(%25_of_GDP\)](http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_spending_on_education_(%25_of_GDP))
12. List of countries by total health expenditure (PPP) per capita [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_total_health_expenditure_\(PPP\)_per_capita](http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_total_health_expenditure_(PPP)_per_capita)
13. List of countries by unemployment rate [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_unemployment_rate

EFFECTS OF GOVERNMENT DEBT ON HUMAN DEVELOPMENT

L. Kozarezenko

*State Educational-Scientific Establishment «The Academy of Financial Management»,
Kyiv, Dehtyarevska, 38-44 st., UA-04119, Ukraine*

The effect of public debt on welfare, spending on education and health care, unemployment. It was found that the impact depends on the size of the debt and the level of

socio-economic development. In addition, the increase in government debt has both positive and negative impact on human development.

Keywords: human capital, public debt, GDP per capita, expenditure on education, health care expenditures, the level of unemployment.

ВЛИЯНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ДОЛГА НА РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА

Л. Козарезенко

*ГНИУ «Академия финансового управления»,
04119, г. Киев, ул. Дегтяревская, 38-44*

Проанализировано влияние роста государственного долга на благосостояние населения, расходы на образование и здравоохранение, уровень безработицы. Выявлено, что характер воздействия зависит от размера долга и уровня социально-экономического развития страны. Сделан вывод, что, в большинстве случаев, рост уровня государственного долга оказывает преимущественно негативное влияние на уровень развития человеческого потенциала.

Ключевые слова: человеческий потенциал, государственный долг, ВВП на душу населения, расходы на образование, расходы на здравоохранение, уровень безработицы.